

számon az irodalomtörténet: ő a romániai magyar irodalom úttörőjét, egy „csehovian realista” „Ady-elődöt”, „jelképes Tolsztojalakot” lát benne; „nem vég, hanem kezdet” — írja róla. S e tételét csattanós érveléssel támasztja alá: Benedek Elek egyik írását (*Mandátum-vigécek*) tévedésből Adynak tulajdonította a költő prózai munkáit egybegyűjtő akadémiai kiadás (Ady Endre Összes prózái művei II. 216. Akadémiai Kiadó, 1955.) „Jelképes ez az összetévesztés” — írja Balogh Edgár.

Bár Ady és Benedek Elek cikkeinek téma-választása és polemikus jellege mutat hasonlóságokat, ahhoz, hogy kettejükét előd-utód viszonyba állíthassuk, több szükséges. Az, hogy munkásságuk egy ponton — az újságírás közéleti kritikájának pontján — összeér, még nem kapcsolja össze őket annyira, hogy egy fejlődéstörténeti lánc egymást követő állomásai lehetnének. A realizmus-igénnyel, néhol naturalisztikus, olykor kissé szentimentális ízzel író Benedek Elekben megtestesült szelíd idealizmus nem hozható közös nevezőre Ady földrázó indulatával. Világnézetük is merőben más talajban gyökerezik, s így Benedek Eleket Ady-elődnek megtenni éppoly merész ötlet, akárcsak a Tolsztojjal való összevetés. Benedek Eleknek nincs erre szüksége: megáll ő a maga lábán is, minden ilyen túlzó hasonlat igénye nélkül.

Maga a gyűjtemény két részre tagolódik: az első karcolatokat, elbeszéléseket, a másik a közélettről és az irodalomról írt cikkeket tartalmaz. Novellái a szülőföld: Székelyföld és Pest, a vidék és a nagyváros századvégi képeinek egy-egy mozaikszerű részletét világítják meg, erősen moralizáló jellegű, érzelmi színezetű beállításban. Leginkább a falu életének ellentmondásait foglalkoztatják, amelyeknek fő okozója a legbensőségesebb emberi kapcsolatokat is megrontó pénz hatalma. Ezzel a drámai feszültségekkel telített, tragédiák csiráit magában hordó világgal szemben éles kontrasztként áll a szülőház, „a szeretet iskolája”. A nagyvárosról festett kép elmosódottabb, egyoldalúbb; hősei kisemberek — hordár, varrónő —, a társadalom elesettjei. Egy tiszta, derűs sugár világít bele az ő nyomorúságukba: az író ars poeticája, a munkás élet és a lelki nyugalom apoteózisa: „Nyugodtan végzem számvetésemet: gyenge erőmtől amennyire telt, megműveltem az én darabka földemet, melyet a végzet részemre jelölt: szántottam, vetettem, arattam, többet másnak, mint magamnak — jöhetsz, hideg ősz: a learatott földet újra vetettem, lesz mit arasson, aki utánam következik.” (*Szeptember*). A *Testamentum* az író sorait átható szilárd erkölcsi meggyőződés tisztára szűrt végső tanulsága: „Lehet belőled nagy ember — írja fiának —, de szív nélkül, szeretet nélkül igazán nagygyá nem leszel.”

Hírlapi cikkeinek közéleti problémái: a szociális viszonyok, a sajtóállapotok, a tanárság gondjai, az antiszemitizmus, a korrupció, a kivándorlások. Ismét a morál készített ilyen ítéletekre: „az anyagi romlást ki lehet heverni, az erkölcsöt nem”; „újság lehet eladó — penna nem”; „ez a világ nem az én világom”. Irodalmi tárgyú írásainak fő kérdései: az elfogulatlan kritika szükségessége, az irodalom és a napisajtó kapcsolatának egészségesebbé tétele, s az ifjúsági irodalom, Benedek Elek szívügye. Egészséges, ép közízlés feltétele a színvonalas ifjúsági irodalom — ez pedagógiájának lényege, s ez a kulcs egész életművéhez is: a gyermek romlatlanságát akarta megőrizni és megőriztetni olvasóival. S bár ez a vállalkozás nem járhatott sikerrel, mégsem volt gyümölcstelen. Ezt bizonyítja „Elek apó” páratlan népszerűsége, amely — az újonnan megjelent kötet tanúsága szerint — ma is tovább él.

Korompay János

Tamási Áron: Vadrózsa ága. Az előszót Illés Endre írta. Bp. 1967. Szépirodalmi K. 144 l.

A *Vadrózsa ága* Tamási Áron utolsó, posztumusz műve, a halálát előző öt hónap termése. Tervbe vett önéletrajzi ciklusának harmadik, befejező kötetét képezte volna. Önéletírás — a szó legtágabb értelmében —, emlékezés és művészi hitvallás, számvetés és öngazolás.

A *Bölcső és bagoly* a gyermekkor történetét öleli fel a születéstől az iskolába lépésig. A *Vadrózsa ága* már az Amerikából való hazatérést követő éveket idézi. Szamba veszi bolyongásait szülőföldjén, családi életének kisebb-nagyobb konfliktusait, beszél budapesti látogatásáról, novelláinak publikálási nehézségeiről. Egy évtizedes út buktatóiról és mérőföldköveiről emlékszik, ünnepekről és hétköznapokról egyformán. Erejéből többre nem futotta.

Rendhagyó könyv a *Vadrózsa ága*. Nincs hagyományosan vett szerkezete, mely levágná a gondolatok szárnyát, nincs erős keret, ami összefogná — mégis csodálatosan megkomponált. És nem is a kaleidoszkopszerű mesevilág árnyékát ködlik fel a múltból (mely annyira jellemző prózájára), hogy harmonikus eggyé fonja a sok tarka szálát. A *Vadrózsa ágát* a valóság ízei járják át: a pajzanság, az életigenlés, a megbocsátás — néha egy elnéző mosoly az emberek felé, néha ironikus fintor önmaga felé.

Anekdoták váltakoznak egy-egy ifjúságot idéző könnyű kaland történetével, majd ismerős arcok villannak fel valamely kedves emlék kapcsán, olykor pedig fontos vallomás következik, mely összefonódik a magamagát titkoló, szomorkás líraisággal.

De Tamási hangja mentes mindennemű szentimentalizmustól, tisztán szól, egy pillanatra sem csuklik meg. Hangja nem a búcsúzóé. Hasonlóképp nincs törés a stílusban sem. Az átmenetek nesztelenek és finomak, bizonyára azért is, mert e könyv nem tollal írott, hanem a tollba mondott élőbeszéd szülötte.

Ír a pályatársairól, barátairól és ír mindazokról, akikkel valami úton-módon, netán véletlen folytán összetalálkozott. Legmegkapóbb, amit Nyíró Józsefről mesél. Nyíró a barátja volt, sőt Tamási kezdetben — az első „virtusból fogant” novella világra jöttekor — még mesterét látta benne. A baráti kötelek később Nyíró féltékenysége miatt végképp megbomlott; épp itt van írva hogyan és miként. A történetet olvasva azonban úgy érezzük, ez az emlék sem eléggé keserű, hogy meg ne szépüljön az idő és feledés távlatában — Tamási nem akar követ dobni senkire. És sorolhatnánk számtalan ismert nevet, arcokat idézhetnénk, melyek, ha rövid időre is, de felmerülnek: Áprilyét, Németh Lászlót, Karinthyét. Nagy Imréről a székely festőművészeiről ez egyszer ő fest portrét.

Van a *Vadrózsza ágának* néhány igen fontos sora. Jobbára vallomások ezek művészi erőfeszítéseiről, költői világképéről — mint egy utolsó lehetőség és kísérlet —, hogy megmutassa magát. Szólnia kell az Ábelről, melyben fogadalmat tett, hogy mindvégig a szegenyek zászlaját hordozza, a Jégtörő Mátyásról, költészetének legkedvesebb, legféltettebb gyermekéről, melynek valamennyi lapját átíratja a lélek vándorlásába és nemesedésébe vetett szilárd és mélységes hite. Feltett szándéka volt, hogy korának problémáit, a társadalmi szintű kérdéseket épp úgy megfelelő formába öntse, mint az egyénit, „a költői szárnyalás misztikumát”. Mindazonáltal hűzódott attól, hogy a zárt székely világ egyedül lefoglalja érdeklődését. Titkokat akart feltárni és megfajteni, megragadni az általános emberit a legkülönfélébb, de legmegfelelőbbnek tartott eszközzel, hol a realizmus tárgyilagosságával, hol pedig a mese-szerűség és metafizika káprázatával. Vagy ahogy maga mondja: „... az éret vagyok pen-nás ember, hogy a földi élet rejtelmes dolgait igyekezzem megmagyarázni.”

Rendhagyó könyv a *Vadrózsza ága* végül is, mert befejezetlen. Az utolsó lapokon még egyszer magasra csap a láng, az utolsó lapok igazi irodalmi remekelés. Hiteles tablót rajzol pesti íróbarátairól, a Centrál-kávéház törzstagjairól. Az idő tájt a Centrál a „népi írók” főhadiszállása. Mindegyikről mond valamit, — egy markáns jelző, egy testes hasonlat, egy félmondat erejéig. Nem szeretne megfeledkezni senkiről. A névsor Sárközi Györggyel zárul, majd a kézirat megszakad. 1966. május 26-án meghalt.

Réti Tamás

Mályuszné Császár Edit: Színháztörténetünk társadalomtörténeti összefüggései. Színházszociológiai vázlatok. Bp. 1965. Színháztudományi Intézet. 108 l. (Színházi Tanulmányok, 12)

Ez a vékony, sokszorosított füzet azok közé az írások közé tartozik, amelyek többet adnak annál, amit a címük és külsejük ígér.

Színháztörténeti vázlatokat ígér az alcím, s az előszó világosan körvonalazza a szerző célját: „A következő néhány lapon, egy-két év kutatói tapasztalatára támaszkodva, azt szeretném nem meghatározni, hanem csak *felvázolni*, milyen forrásanyagunk maradt nekünk ahhoz, hogy a hivatásos, tehát a ma is funkcionál színjátszástípus színpadi produkcióit száz hetvenöt évre visszamenőleg megkísérelhessük felidézni.” A cél kitűnéséig gyors és biztos terepszemle követi: „Csak avval számolhatunk amink van. Drámai szövegek és szöveg-módosulások, a nyelv változásainak észrevehető jegyei egy-egy kéziratos sűgőpéldányban, vagy egy-egy hanglemez segítségével, száz-százhusz éves színpadvázlatok, igen kevés, úgyszólván semmi korai színpadkép, kevés korai jelmezkép, a XIX. század vége felé egyre gazdagabb patakként áradva; kevés, de jó történeti és kritikai irodalom — ez az, amit itt, ebben a tipikus közép-európai országban Európa színházi életének rekonstrukciójához hozzáadhatunk.”

A szerényeit és az okos biztonság az első két tulajdonság, ami — a *téma* érdekességén túl — bizalmat ébreszt bennünk a szerző iránt. S aztán egyre fokozódó örömmel olvasuk az egymást követő fejezeteket. Az első a drámai szöveg rekonstrukciójának lehetőségeit és fontosságát latolgatja. Mi a társadalmi rezonanciája egy szípadai műnek megszületésekor, s hogyan változik az az idők során? Mit húznak, s mit hangsúlyoznak jó szereplővel vagy nyelvi átalakítással a színpadi hatás érdekében vagy a cenzúra óhaja szerint? Shakespeare-től Katonáig és Vörösmartyig, Bessenyeitől és Kisfaludytól Zschokkeig sok drámaíróval találkozhatunk itt, szokatlan, de hallatlanul érdekes módon szinte a színpadok mögül pillanthatunk rájuk, illetőleg műveikre. A látvány annyira színes, hogy elfelejtjük a kalauzt dicsérni. Csak a fejezet végén eszmélünk rá, hogy tizennyolc lapon mennyi mindent elmondott — mérséklettel, a bravúr igénye s a felelőtlenség kockázata nélkül. Annak az „egy-két évnek” kutató tapasztalata” nagyon gazdag lehetett, s nagyon intelligens látás fényében rendeződött! Mondatok fogalmazódnak előttünk, majdnem a színház rendezői zsargonában, a tanulmány- vagy az esszéírás irodalmi szintjének igénye nélkül, de bátran és találoán helyre rakva sok mindent, amire tanulmány- és esszéírók annyi és annyi meddő szót paza-